

Kirjat

Hallitsematon maailma ja hillitsemätön kuluttaja

Zbigniew Brzezinski: *Out of Control. Global Turmoil on the Eve of the 21st Century.* Charles Scribners Sons, New York 1993. 240 s.

Sovjetologian veteraani Zbigniew Brzezinski tuli laajemmille piireille tunnetuksi viimeistään toimiessaan presidentti Carterin neuvonantajana 1970-luvulla. Yleisessä tietoisuudessa hän leimautui "haukaksi", mitä erityisesti liennytksen aikana pidettiin muodikkaasti ajateltavien piirissä rasitteena.

Niinpä hän ennusti kommunismin konkurssia jo 1970-luvun alussa, kun niin tekivät vain harvat ja vuonna 1989, kun moni vielä uskoi perestroikaan, hän piti sen mahdollisuuksia hyvin vähäisinä ja ennusti monessa suhteessa varsin tarkoin viime vuosien postkommunismin todellisuuden.

Toisin kuin voisi kuvitella, Brzezinski ei ole pelkästään ilahtunut siitä, että hänen ennustuksensa ovat osuneet oikeaan. Vaikka totalitarismilla ei ollutkaan avainta maailman ongelmien ratkaisemiseen, ei niitä nähty olevan kapitalisimillakaan.

Uudessa kirjassaan Brzezinski sanoutuu irti varsinaisesta ennustajauekon osasta, sen sijaan hän haluaa toimia pikemminkin varoittajana.

Tämän vuosisadan poliittiselle näyttämölle on hänen mukaansa ollut ominaista organisoitu mielettömyys: megakuolema, joka hänen laskujensa mukaan on merkinnyt 170 miljoonaa sodissa ja totalitaarisissa kansanmurhissa riistettyä ihmishenkeä. Toiseksi, politiikkaa on hallinnut metamyytti: lukutaidon, teollisen vallankumouksen ja urbanisaation oloissa syntynyt politisoitunut ihminen on mobilisoitu sekulaarin utopian palvelukseen. Pakonalaisten utopiat, fasisminen ja kommunistinen ideologia ovat nyt kylläkin romahtaneet. Ne tekijät, jotka aikoinaan politisoivat eurooppalaistuneen maailman, eli loivat tyytymättömän ja poliittisesti

aktiivisen ihmisen, ovat kuitenkin levinneet yhä nopeammin laajalle koko maailmaan. Onkin kaikkea muuta kuin selvää, että nyt olisi syntymässä maailmanlaajuinen konsensus, joka kannattaa Ranskan ja Amerikan vallankumousten demokraattisia aatteita.

Ongelman ydin on, että länsimaat — ja aivan erityisesti amerikkalainen yhteiskunta — eivät ole tuottaneet mitään sellaista, joka voisi kelvata universaaliseksi ohjenuoraksi koko maailmalta.

"Pakonalaisen totalitarismin" eli fasismin ja kommunismin kukistuttua kentälle on jäänyt "salliva yltäkylläisyys" (*permissive cornucopia*), yhteiskunta jossa kaikki on sallittua ja jossa kaiken voi saada. Velvollisuudet ja kieltämys ovat kadonneet näyttämöltä, rajat käyttäytymiselle antavat vain laki ja kärkeily. Maailman poliittisesti heränneitä miljardimassoja amerikkalainen sivilisaatio rikastuttaa Dallasin ja Dynastian kaltaisilla ohjelmilla, jotka kunnoituksen asemesta voivat aikaansaada vain halveksuntaa ja kateutta. Lainaten muuatta toista analyytikkoa James B. Twitchelliä, Brzezinski huomauttaa, että esimerkiksi amerikkalaisen television ohjelmisto on "niin perin juurin banaalia, että se on melkein täysin hävittänyt vulgaarisuuden käsitteen tekemällä siitä normin". Massamediat esittävät ihanteinaan superkeinottelijoita, jotka kunnostautuvat kerskakulutuksessa. Suurimpana viisautena pätee yhä 80-luvun juppien mietelause: "ahneus on hyvää".

Kuitenkin USA on maailman kiistattomasti johtava supervaltia ja Brzezinski arvioi, ettei sitä tässä roolissa voi aikoihin korvata mikään muu. Eri syistä niin Japani, Eurooppa, Venäjä kuin Kiinakin ovat tähän vielä kauan kykenemättömiä. Itse asiassa vakavin haastaja voisi tulevaisuudessa olla Kiina.

Tämä näkemys, joka saattaisi kuulostaa amerikkalaisista lohdulliselta, ei kuitenkaan välttämättä sitä ole. Vastaamatta jää kysymys, pystyykö USA muuntamaan voimansa johtajuus-

deksi, jolla on moraalinen legitimitetti?

USA:n sisäisiä heikkouksia kirjoittaja luettelee pitkän litanian, tunnettujen taloudellisten ongelmien ohella nousevat esille mm. ahne yläluokka, joka kieltäytyy todellisesta progressiivisesta verotuksesta, parasiittinen käräjöinti-vimma, paheneva rotu- ja köyhyysongelma, rikollisuus ja väkivalta, massiivinen huumeongelma, sosiaalinen toivottomuus, moraalisesti rappeuttavat mediat, kansalaismielen rappio, potentiaalisesti hajoittava monikulttuurisuus, poliittisen järjestelmän vieraantuneisuus ja lisääntyvä henkisen tyhjyyden tunne. Amerikka on vaarassa muodostua keskenään vihamieliseksi vaurauden ja kurjuuden saarekkeiksi. Lisäksi on pakko ottaa huomioon, että vuonna 2050 eurooppalainen väestöaines käsittänee USA:n väestöstä enää vain noin 40 prosenttia.

USA:n suurin heikkous saattaakin olla sen oma kulttuuri, joka "yhä enemmän sitä heikentää, demoralisoi, jakaa ja tekee kyvyttömäksi samaan aikaan kun se vetää puoleensa, rappeuttaa, vieraannuttaa ja vallankumouksellistaa ulkopuolista maailmaa", kuten Brzezinski arvioi.

Moraalisen johtajuuden puute on vaarallinen koko maailman kannalta, koska se lisää nopeiden ja hallitsemattomien kehityskulkujen vaaraa, jotka muutoinkin ovat rakenteellisesti ominaisia nykyiselle maailmankaudelle. Neuvostoliiton hajoamisen jättämä geopolitiittinen tyhjiö, joka ulottuu Adrian mereltä Kiinan rajalle ja etelässä Intian valtamerelle, voi muuttua vaaralliseksi noidankattilaksi. Joukkotuhoaseiden käyttö tulevaisuuden kriiseissä on yhä todennäköisempää. Valtiojärjestyksenä esimerkiksi itse Venäjällä ja sen eräissä naapurimaissa jonkinlainen fasismi on eräs todennäköisimpiä vaihtoehtoja.

Massiivisin ongelma on maailmalaajuinen epätasa-arvo, johon liittyy se, että sitä pidetään sietämättömämpänä kuin koskaan aikaisemmin. Joskus menneisyydessähän ihmiset eivät nähneet kurjuudelleen vaihtoehtoa. Määrällisesti yhä suurempi ja poliittisesti aktiivisempi kolmas maailma on tulevaisuudessa myös keskimäärin nuorempaa, kun taas hyvinvoivien maiden väestö vanhenee rakenteeltaan. Köyhä maailma saattaa löytää omat johtajansa. Sellaiseksi voisi tulla Kiina tai Kiinan ja Venäjän koalitio.

Vastauksen tulevaisuuden haasteisiin voisi antaa USA:n, Euroopan ja Japanin yhteistyö poliittisen stabiileetin ja sosiaalisen muutoksen hyväksi, jolloin myös YK:n roolin olisi

korostuttava. Tällöin kuitenkin olisi löydettävä myös uusi moraalinen mittapuu, jota "sallivan yltäkylläisyyden" ihanne ei voi antaa. Tarpeen on ennen kaikkea julkinen itsekontrolli, joka juontaa juurensa sisäistetyistä näkemyksistä, jotka kertovat, mikä on oikein ja sopivaa ja mikä ei ole. Brzezinski arvelee näkevänsä ekologisessa liikkeessä viitteitä tällaisesta — huolimatta siitä, mitä sen tietyistä muodoista sitten onkin sanottava. "On sen vuoksi välttämätöntä luoda elämäntapoja, joissa pyrkimys totuuteen, hyvyyteen ja kauneuteen ja yhteyteen toisten kanssa yhteisen kasvun hyväksi ovat ne tekijät, jotka määräävät kuluttajien valintoja, säästämistä ja investointeja. Jopa päätös investoida tietylle tuotannonalalle, mieluummin kuin jollekin toiselle, on aina moraalinen ja kulttuurinen valinta", lainaa Brzezinski erästä toista kirjoittajaa.

Tuo toinen kirjoittaja on tässä tapauksessa Rooman paavi, jota usein on pidetty pikemmin onnellisen kehityksen esteenä kuin pätevänä suunnannäyttäjänä. Siitä huolimatta ongelma, johon hän ottaa kantaa on täysin todellinen, halusipa länsimainen ihminen ottaa moraalialue vakavalta kannalta tai ei.

Aikakautemme keskeisiä ongelmia on aivan epäilemättä "kulttuurien törmäys", josta myös Samuel Huntington on *World Affairs*-lehdessä kirjoittanut huomiota herättäneen artikkelin. On selvää, ettei lännellä ole tällä hetkellä moraalisia aseita sen kohtaamiseen, eivätkä amerikkalaisten liberaalien "poliittisesti korrektit" kvasiarvot, joilla sikäläisen yhteiskunnan spesifisiä dilemmoja yritetään paikata, toimi muualla — eivätkä edes Amerikassa. Eurooppa näyttää olevan pystyttämässä ympärilleen muureja vieraita kulttuureja vastaan, samalla kun sen poliittisessa elämässä vääntävät kättä krampinomainen oikeistoradikalismi ja päämäärätön ja hahmoton pyrkimys soveltaa oman kulttuurin sallivia normeja koko maailmaan.

On luultavaa, että eurooppalainen kulttuuri tulee löytämään moraalille ongelmilleen omat, amerikkalaisista poikkeavat ratkaisunsa. Sen historialliset lähtökohdathan ovat tyystin erilaiset.

On valitettavaa, ettei Brzezinski pyri laajemmin arvioimaan entisen neuvostoimperiumin moraalista tilaa ja tulevaisuutta. Myös siellä jos missä kulttuurien törmäys on tämän hetken todellisuutta, ja on tietymätöntä, mihin kehitys johtaa. Esimerkiksi Venäjällä yläluokka omaksuu innokkaasti amerikkalaisen kulttuurin ihan-

teita, joiden täytyy jäädä suurelle enemmistölle vieraisiksi. Tilanne muistuttaa enemmän tai vähemmän Pietari Suuren aikoja, sekä muutoksen rajuuden että sen yhteiskunnallisen epätasaisuuden osalta. Ehkäpä syntymässä — tai uutta puhtia saamassa — on taaskin spengleriläinen “pseudomorfoosi”: näennäisesti länsimainen kulttuuri, joka ytimeltään on kuitenkin syvästi erilainen. Mikäli yhdytään Brzezinskin arvioon amerikkalaisuudesta, ei onneksi ole pelkoa siitä, että venäläinen muoto olisi esikuvaansa merkittävästi huonompi.

Timo Vihavainen

Capitalism Russian-Style

Daniel Yergin & Thane Gustafson: Russia 2010 and What It Means for the World. Random House, New York 1993. 300 s.

Kahdenkymmenen vuoden päästä me olemme normaali maa, viidenkymmenen vuoden päästä me olemme hyvin vauras maa, ja sadan vuoden päästä muu Eurooppa tulee liitty-mään meihin”, esittää anonyyminä pysyttelevä venäläinen taloustieteilijä Daniel Yerginin ja Thane Gustafsonin futurologisessa teoksessa *Russia 2010 and What it Means for the World*.

Yergin, kansaivälisten suhteiden tutkija ja taannoinen Pulitzer-palkinnon voittaja ja Gustafson, Venäjän talouden ja politiikan professori Georgetownin yliopistosta, eivät kuitenkaan ulota viime vuoden lopulla ilmestyneessä kirjassaan rakentamiaan Venäjän tulevaisuutta kuvaavia skenaarioita sadan tai edes viidenkymmenen vuoden päähän. Tarkastelun aikaväli on keskipitkä: kuten jo kirjan nimestä käy ilmi, skenaariot ulottuvat ainoastaan vuoteen 2010 — vuosilukuun, jolloin perestroikan alkamisesta on tullut kuluneeksi 25 vuotta.

Vuoteen 2010 mennessä Venäjä on siis — niin kirjoittajien kuin heidän siteeraamansa tuntemattoman ekonomistin mielestä — siirtynyt “normaalien” maiden joukkoon. Tälle normaalitilalle Yergin ja Gustafson antavat nimen *Capitalism Russian-Style*: Venäjä on tuolloin mukautunut osaksi kapitalistisen maailman työnjakoa ja omaksunut kehittyneille markkinatalousmaille ominaiset yhteiskuntaelämän perisäännöt.

Yergin ja Gustafson rakentavat kolme mahdollista peruskehitystietä kohti tuota yhteistä

päätepistettä — kapitalismin venäläistä varianttia. Ensimmäisen skenaarion kirjoittajat ovat nimenneet “Venäläiseksi karhuksi” tai “Kaksipäiseksi kotkaksi”. Nimitykset viittaavat autoritaariseen ja antidemokraattiseen kehitykseen transitiivaiheen aikana; huomattava määrä yhteiskunnallista valtaa siirtyisi toisaalta neuvostoaikaisen teollisuusjohdon sekä toisaalta puolustusvoimien ja muiden turvallisuuselinten — kotkan kahden pään — muodostamalle akselille.

Toinen mahdollinen kehitystie on nimeltään “Pitkät jäähyväiset”. Hyvästijätö autoritaariselle keskusvallalle jatkuisi tässä skenaariossa keskusvallan otteen edelleen heikkenemisenä Venäjän federaation sisällä ja erilaisina sennikkäästi jatkuvina desentralisoitumis- ja fragmentoitumistendensseinä. Kapitalismin normaalitilaa edeltäisi siis pitkäkö hajaannuksen kausi, *smutnoe vremja*. Hajaannus voisi myös saada aikaan autoritaarisen ja totalitaristisen vasta-reaktion, synnyttää pyrkimyksiä kohti vahvan keskusvallan palauttamista.

Kolmantena vaihtoehtoisena kehitystienä on *ekonomitsheskoe tshudo*, venäläinen talousihme Saksan tai Japanin tapaan. Edellytykset talousihmeeseen ovat — lähtötilanteen masentavuudesta huolimatta — olemassa: koulutettu ja ammattitaitoinen väestö, runsaat luonnonvarat, kilpailijamaita suhteellisesti alhaisempi palkkataso sekä valtava potentiaalinen kysyntä erilaisille kulutus- ja investointitavaroille.

Yerginin ja Gustafsonin esittämät kehitysskenaariot eivät vaikuta mitenkään erityisen omaperäisiltä ja oivaltavilta. Teoksen ansiot ovat tulevaisuudentutkimuksen asemesta pikemminkin Venäjän lähtökohtien ja nykytilan monipuolisessa kuvaamisessa. Vuosi 2010 jää kaikessa kapitalistisessa itsestäänselvydessään varsin värittömäksi; Venäjän lähtötilanetta ja nykyisen transitiivaiheen ongelmia kirjoittajat sen sijaan pystyvät esittelemään ja analysoimaan kiistattoman asiantuntevasti ja laaja-alaisesti. Parhaimmillaan Yergin ja Gustafson ovat nimenomaan piirtäessään journalistisin pikavedoin, anekdootteja ja tarinoita sinne tänne sirotellen, kuvaa rakenteellisista ongelmista tämän päivän Venäjällä; aihepiiristä kelpo bestsellertyyliin kirjoitettua tiivistelmää etsivälle *Russia 2010* -teosta voi varauksetta suositella.

Autoritaarisen keskusvallan ja toisaalta desentralisoitumis- ja regionalismipyrkimysten välistä jännitettä voidaan ilman muuta pitää yhtenä maantieteellisesti jättiläiskokoisen val-